

УДК [376 : 378. 046.4] (477)

Гладуш В.А.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ДЕФЕКТОЛОГІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто особливості становлення системи післядипломної освіти дефектологічних кадрів на етапі формування дефектології як науки. Розкрито вплив реформ масової школи на розвиток спеціальної школи, показано внесок приватних науково-дослідних установ лікарсько-педагогічного спрямування у післядипломну освіту дефектологів.

Ключові слова: педологія, психоневрологічний інститут, діти з вадами розвитку, післядипломна освіта, дефектологи.

Процес формування післядипломна освіта дефектологічних кадрів має давні витоки. Високий рівень кваліфікації дефектологічних кадрів є однією з важливих умов реалізації корекційно-виховних завдань, що стоять перед сучасною спеціальною школою. У свою чергу, розвиток інноваційних технологій підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів-дефектологів значною мірою залежить від того, наскільки цей процес збагачений досягненнями минулого.

Процеси становлення й розвитку післядипломної освіти педагогічних кадрів розглядали багато вчених, серед яких Т. І. Вакуленко, В. А. Гаманюк, О. Л. Капченко, С. В. Крисюк, О. Б. Проценко, С. І. Синенко, Л. Є. Сігаєва та ін. Однак усі ці дослідження стосуються загальних питань післядипломного професійного навчання, а його специфіка в окремих галузях педагогічної діяльності залишається поза увагою вчених. Так, проблема підвищення фахової кваліфікації та формування системи післядипломної педагогічної освіти дефектологічних кадрів іще не стала предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Мета статті полягає у розкритті особливостей становлення післядипломної педагогічної освіти дефектологічних кадрів на початку ХХ ст.

Соціально-економічний розвиток Росії на початку ХХ ст. диктував нові завдання перед освітою, спонукав розширенню та удосконаленню шкільної мережі. На думку українського історика педагогіки О. В. Сухомлинської – це був „другий етап становлення національної системи освіти й виховання... один з найбільших сплесків відродження нації, розвитку суспільних наук, публіцистики, мистецтва й педагогічної науки. Протягом 1906–1913 рр. поживавлюється видавнича робота, усталюється український правопис, з’являються україномовні видання (35 у 1906 р.), де пропагуються ідеї національної школи...” [12, с. 11].

До революційних змагань 1917 р. початкова школа Росії залишалася багатотипною. У країні існувало майже 60 типів початкових навчальних закладів, які мали різні статuti, програми, рівень викладання, освітній ценз викладачів, відомчу приналежність. Найрозповсюдженішим типом початкової школи були однокласні й двокласні училища з трирічним та п’ятирічним терміном навчання. Ці заклади відкривалися та утримувалися, як правило, місцевим коштом, хоча були підконтрольними Міністерству народної освіти. Під впливом революційних подій, змін у економічному й політичному житті в Росії спостерігається тенденція зростання кількості навчальних закладів. Якщо на початку 1897 р. в українських губерніях (Волинській, Катеринославській, Київській, Подільській, Полтавській, Таврійській, Харківській, Херсонській, Чернігівській) нараховувалося 13 424 початкових шкіл, в яких навчалася 703 670 учнів [9, с. 314], у 1904 р. вже було 17 676, а в 1915 р. – 21 104 шкіл, в яких навчалася 1 571 484 учнів [15, с. 124-125].

Початкові школи склали 96 % від усіх навчальних закладів. Це можна пояснити тим, що на початку ХХ ст. у Москві, а пізніше і в інших регіонах Росії, вводиться закон про загальне початкове навчання. Програма початкової школи включала: Закон Божий, церковний спів, старослов'янську церковну грамоту, російську мову, початкову арифметику, ручну працю, коротку церковну історію, географію з короткими відомостями про явища природи, креслення і малювання [9, с. 100]. До загальної мережі початкових навчальних закладів відносилися і спеціальні заклади. На цей час зросла кількість шкіл для сліпих, на їхній базі помітно удосконалювалася навчально-виховна робота, особлива увага приділялася поліпшенню обладнання педагогічного процесу. За дослідженнями М. Д. Ярмаченка школи для сліпих дітей було створено у Києві, Харкові, Одесі, Чернігові, Полтаві, для глухих – у Харкові [18, с. 221]. Документальним прикладом може виступати звіт про діяльність училища для глухонімих у Харкові за 1908 р. Як зазначається у звіті, Харківське училище глухонімих було відкрито протоієреєм В. М. Ветуховим з дозволу інспектора народних училищ 15 листопада 1896 р. як приватний навчальний заклад і пізніше було передано під заступництво Відомства Опіки Імператриці Марії Федорівни. У списку викладачів цього училища значаться: А. О. Бахмет'єв, дворянин, глухонімих, що закінчив курси в Петербурзькому училищі глухонімих та отримав права народного вчителя; Ю. Н. Могірева, дочка надвірного радника, закінчила педагогічні курси для підготовки вчителів та вчительок глухонімих при Петербурзькому училищі глухонімих; Н. С. Вержбицька, дочка дворянина, закінчила ті ж педагогічні курси, та ін. [8, с. 7].

Із розширенням мережі масової школи, охопленням нею зростаючого контингенту школярів увагу спочатку вчителів, потім лікарів привернув факт збільшення випадків неуспішності в навчанні. Час від часу в процесі навчально-виховної роботи виділялися діти, для яких звичайна класна робота була безплідною внаслідок їхньої психофізичної недостатності. Ця категорія дітей відставала від своїх однолітків та втрачала інтерес до засвоєння програмного матеріалу. Примусові заняття у цих випадках не давали результатів. Учителі разом з батьками застосовували різні методи та засоби педагогічного впливу, та всі вони виявлялися непридатними у справі виховання, навчання та розвитку цих дітей. Постала гостра проблема створення закладів для дітей з аномальним розвитком. На цей час уже існувала чимала кількість притулків, платних медико-педагогічних установ, допоміжних класів, дитячих відділень у психіатричних лікарнях. Функціонували ці заклади на філантропічно-благодійницьких засадах. Вирішувати цю проблему треба було системно та неупереджено, залучаючи до дослідницької роботи як учених, так і практиків.

Першопрохідцем стала педологія. Саме навколо цієї галузі науки згрупувалися фахівці лікарсько-педагогічного спрямування. Одним з напрямів педологічних досліджень стало вивчення проблеми аномалій і затримки психічного та фізичного розвитку. Цей напрям мав назву патологічної педології. За словами М. М. Тарасевича, доцільність проведення досліджень у цьому напрямі обумовлювалася, “по-перше, методологічними міркуваннями, бо знайомство з проблемами патологічного недорозвитку допомагає вивченню нормальної дитини – всім, хто хоче знати нормальних дітей, повинен раніше вивчати ненормальних, бо він утратить дуже важливий метод для розуміння дитячої душі. По-друге, тим, що питання дефективного дитинства висувалося на перший план самим життям” [13, с. 126]. Як результат, під впливом громадських організацій в Росії створювалися лабораторії, інститути, що займалися науково-дослідницькою й освітньою діяльністю.

Так, у 1901 р. за ініціативою та під керівництвом О. П. Нечаєва створено науково-дослідна лабораторія експериментальної педагогічної психології, яка ставила за мету не тільки вивчати дитину, а й психологічно обґрунтовувати процеси виховання й навчання [7, с. 105-107].

В Україні дочки І. О. Сікорського – Ольга та Олена – заснували у Києві лікарсько-педагогічний інститут для „недорозвинутих, відсталих та нервових дітей”. Проект статуту інституту було затверджено міністерством внутрішніх справ 11 липня 1904 р. Персонал, за винятком засновниць інституту, складався з трьох виховательок, десяти вчительок та чотирьох учителів. Це перший навчально-виховний заклад в Україні, в якому вся педагогічна та лікарська робота будувалася на наукових засадах та систематичному вивченні кожної дитини [15, с. 14].

У Петербурзі в 1907 р. був заснований Психоневрологічний інститут. Проект його організації проголосив В. М. Бехтерев ще у 1904 р. у доповіді, зробленій для Товариства нормальної та патологічної психології. За цим проектом у структурі інституту виділявся особливий 3-й відділ „педологічний – для експериментальних та інших досліджень у галузі виховання”. В іншій доповіді В. М. Бехтерев підкреслював, що „...важливою ділянкою практичних знань, що спираються на вивчення психіки людини, є галузь завдань, спрямованих на виховні та лікарські заходи, які застосовуються у роботі з ненормальними або відсталими дітьми. Відтепер ми маємо вже зв'язну дисципліну знань, мета якої полягає у застосуванні відомої системи навчання та виховання до ненормальних дітей, до дітей відсталих, глухих, сліпих, недоумкуватих та ідіотів” [1, с. 135-146].

Заслуговує на увагу, заснований у 1907 р. на базі Психоневрологічного інституту, так званий, Педологічний інститут, організований спочатку як приватна установа на кошти, що були пожертвовані В. Т. Зиміним (у розмірі 52 тис. крб.). Метою його діяльності, за словами В. М. Бехтереєва (директора інституту), було „вивчення людини як предмету виховання від дня народження та протягом подальшого її розвитку під керівництвом досвідчених осіб”. В. М. Бехтерев виділяв у діяльності інституту ще один аспект — заснування школи так званих „психологів-дефектистів” тобто лікарів-педологів, що „вивчають та направляють виховання дефективних дітей, розробляють ту навчальну дисципліну, яку позначають терміном патологічної рефлексології” (за термінологією В. М. Бехтереєва). На його думку „якщо нормальна дитина не може виховуватися без вивчення її тілесної та психічної природи, то тим більше це стосується дефективної дитини, і це тому, що дефективна дитина значно менше вивчена, ніж нормальна дитина, а, з іншого боку, природа дефективної дитини у різних випадках неоднакова. Тому і виховання її повинно пристосовуватися до цієї різноманітної природи, не кажучи про те, що саме навчання дефективної дитини потребує зовсім особливої методики, розробка якої ще зовсім не закінчена”. Розв'язання цих питань входило до кола інтересів патологічної педології [2, с. 146].

У цьому ж році в Києві при Фребелівському педагогічному інституті створена психологічна і педагогічна лабораторія І. О. Сікорського, а у 1914 р. в Одесі відкрилася науково-практична лабораторія при камері суду для неповнолітніх злочинців, яка вирішувала медико-педагогічні та медико-юридичні питання [13, с. 131-147].

Отже, дослідженнями проблем дітей з аномаліями розвитку почали займатися вчені – лікарі, психологи, психіатри, неврологи, педагоги, які надавали суттєву допомогу в перепідготовці, підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів спеціальної школи.

У закладах початкової освіти в українських губерніях працювали 36 060 учителів [9, с. 315]. Викладацький персонал однокласного училища складався з одного учителя і одного законоучителя, двокласного училища – з двох учителів й одного законоучителя. Крім того міг існувати ще й помічник учителя. Як свідчать дослідження, училищ, по-перше, катастрофічно не вистачало, по-друге, за результатами опитування 1908 р. тільки 1983 із 2268 учителів початкової школи визнали себе підготовленими до педагогічної діяльності 1983 [11, с. 150].

Як виклик цьому, зростала і мережа навчальних закладів, які готували вчителів, посилюючи вимоги до рівня кваліфікації педагогів. За даними учительського

довідника 1915/1916 рр. учителів для початкової школи готували сім учительських семінарій (Вовчанська, Дедеркальська, Коростишівська, Новобузька, Ярославська, Сімферопольська татарська, Херсонська), на педагогічних курсах, у восьми додаткових класах жіночих гімназій”. Учителів духовного відомства готували п’ять церковно-учительських і 34 двокласні учительські школи, а також сім єпархіальних училищ та додаткові курси [5, с. 4].

На 1 січня 1917 р. кількість учительських семінарій зросла: у Київському навчальному окрузі – 13 чоловічих і 4 жіночих, у Харківському – 16 чоловічих, в Одеському – 9 чоловічих і 2 жіночих. Учителі, які закінчили вчительські семінарії, відігравали важливу роль у поширенні загальнолюдських знань та культури, але слід зауважити, що вони не могли задовольнити потреб шкіл в учителях. Тому паралельно із семінаріями, учителів початкової школи готували жіночі гімназії та єпархіальні училища, при яких відкривалися педагогічні класи. Значну кількість учителів випускали короткотермінові курси. Вищеназване засвідчує, що проблема дефіциту педагогічних кадрів існувала і вирішувалася.

Під впливом прогресивних педагогів, які працювали в учительських семінаріях, органами влади висувалися проекти реорганізації педагогічної освіти. Один із таких рекомендував звернути особливу увагу на психологію, логіку, анатомію, фізіологію, гігієну та інші науки, які мали пряме відношення до педагогіки, а також на викладання спеціальних предметів: дидактики, методики й на практичні заняття. На жаль, утілити це не вдалося через консервативні погляди міністерських чиновників.

На рівні земства, повіту час від часу вирішувалися питання підвищення кваліфікації вчителів. Так, у своїх спогадах про педагогічну діяльність Б. Грінченка, його дружина – М. Грінченко – згадує, що „влітку, під час канікул, відбувалися педагогічні курси для вчителів з усієї Харківщини. На курси запрошувалося по кілька душ з повіту (загалом до 80). Керував курсами інспектор народних шкіл. Учителство ділилося на гуртки, де проходило навчання, відбувався обмін досвідом” [4, с. 371].

Важливою формою удосконалення професійної підготовки педагогів було навчання в учительському інституті. Оскільки вихованцями цих закладів у своїй більшості були колишні народні вчителі звичайних початкових шкіл, їх, на нашу думку, можна віднести до закладів, які давали і післядипломну педагогічну освіту.

Теоретична підготовка тривала чотири роки і включала оволодіння таких навчальних предметів: Закон Божий, педагогіка та історія педагогіки, огляд філософських учень, психологія, логіка, нова мова, російська мова, історія літератури, загальна історія, російська історія, математика, фізика, хімія, космографія, географія, природознавство, анатомія і фізіологія людини, гігієна, законодавство, малювання, креслення, музика і співи, гімнастика. Практична підготовка передбачала заняття в лабораторіях і спеціальних кабінетах, вивчення методик викладання різних предметів, підготовку і проведення пробних уроків з основних дисциплін [9, с. 144]. В Україні функціонувало 11 учительських інститутів (Київський навчальний округ – 5, Харківський – 3, Одеський – 3). Випускником Полтавського учительського інституту був видатний учений-педагог А. С. Макаренко, Глухівського інституту – О. П. Довженко.

Дуже відомим і престижним був Фребелівський жіночий педагогічний інститут, який було засновано в 1908 р. у Києві. Навчання тривало три роки. Випускниць готували вихователями дітей дошкільного віку. В інституті вивчали біологію, анатомію і фізіологію людини, загальну гігієну, психологію, педагогіку, історію педагогічних учень, філософію, дитячу літературу, іноземні мови, ігри, ручну працю тощо. У межах загальнопедагогічної підготовки протягом 1910/1911 навчального року слухачкам читалося „Вчення про дітей, важких у виховному відношенні”. Для практичних занять при інституті діяли психолого-педагогічні амбулаторії, дитячий

садок, дитячий притулок (ясла), невелика початкова школа, де педагогічне обстеження дітей, важких у вихованні, проводилося педагогом-психіатром у присутності слухачок і за їхньою безпосередньою участю [6, с. 150]. При інституті постійно функціонували короткотермінові педагогічні курси, на яких у межах загальнопедагогічної підготовки вивчалася педагогічна патологія [15, с. 16].

Доцільно звернути увагу на тенденцію зростання кількості учительських семінарій та інститутів у цей період. Якщо в 1914 р. функціонувало 13 семінарій та 5 учительських інститутів, то в 1916 р. – 22 і 7 відповідно.

Що ж стосується комплектування педагогічними кадрами спеціальної школи, то це питання вирішувалося складніше. Навчально-виховні заклади в основному комплектувалися вчителями із загальнопедагогічною підготовкою, оскільки вітчизняних дефектологічних семінарій та інститутів не існувало.

У сьомому номері журналу „Сліпець” за 1909 р. у статті Я. М. Колубовського „Загальна освіта сліпих у Росії” порушувалося питання про навчання сліпих дітей в умовах звичайної школи. У таких випадках автор рекомендував „знайомити сільських учителів та вчительок із справою навчання сліпих, організувати для них при існуючих училищах сліпих короткострокові курси та призначати їм невелику винагороду за кожного сліпого, якого вони будуть навчати. У кожній губернії повинно існувати хоча б одне упоряджене училище сліпих, при якому могли б улаштуватися ці курси” [14, с. 25].

Важливу роль у післядипломній освіті дефектологічних кадрів відіграли експериментальні дослідження у сфері педагогічної психології. Так, лабораторія експериментальної педагогічної психології під керівництвом О. П. Нечаєва була не тільки науково-дослідним, а й науково-організаційним центром [8, с. 116]. При ній було відкрито педологічні курси, які давали психолого-педагогічну підготовку вчителям, що працювали з дітьми з аномальним розвитком, малолітніми злочинцями. Крім теоретичного курсу для слухачів проводилися практичні заняття в лабораторіях із проведенням психофізіологічних дослідів та спостережень за дітьми дошкільного і шкільного віку. Високий професійний рівень викладацького персоналу курсів (серед лекторів зустрічаються прізвища визначних діячів педагогічної науки А. А. Крочиус, О. П. Нечаєв, О. Ф. Лазурський, І. Р. Рахманов, М. Є. Румянцев та ін.) забезпечував змістовне та цікаве викладання матеріалу, що відіграло не останню роль у процесі становлення системи післядипломної освіти дефектологічних кадрів.

Психоневрологічний інститут під керівництвом В. М. Бехтерева був науковим і в той же час вищим навчальним закладом, який готував викладачів для масової і спеціальної школи. Слухачами могли бути особи різних статей, які вже мають диплом про закінчення середнього навчального закладу або закордонних університетів. В інституті створено загальноосвітній, юридичний і медичний факультети, на яких вивчалися такі цикли наук: історичний, філософський, психологічний, анатомічний, антропологічний, біолого-фізіологічний, хімічний, гігієнічний, педагогічний (загальна і експериментальна педагогічна психологія, школознавство, історія педагогічних вчень, сучасне становище педагогіки), лікарсько-педагогічний (вчення про наслідування та виродження, ідіотизм, глухонімота, лікарська педагогіка) та ін. У педагогічній та науковій роботі активну участь брали відомі вчені і педагоги: В. М. Бехтерев, В. О. Вагнер, М. Є. Введенський, П. Ф. Каптерев, М. М. Ковалевський, П. Ф. Лесгафт, Є. В. Тарле, О. О. Ухтомський та ін.

За навчальним планом психоневрологічного інституту 1907 р. на третьому, останньому курсі педагогічної та медичної секції читалися спеціальні предмети: „Фізіологія та патологія мовлення” – 1 година, „Лікарська педагогіка розумово відсталих та нервовохворих дітей” – 2 години, „Виховання глухонімих та сліпих дітей” – 1 година, „Патологічна психологія” – 1 година [10, с. 30-31]. Цей навчальний план зазнав значних змін вже у 1909 р. За новим планом навчання продовжилося

до п'яти років, проте на педагогічному факультеті із спеціальних предметів залишилися лише „Патологічна педагогіка” – 1 година і „Фізіологія та патологія мовлення” – 1 година, що свідчить про зменшення уваги до питань дефективного дитинства при підготовці педагогів загальноосвітніх закладів [10, с. 5-7].

Психоневрологічний інститут у дореволюційні часи значну увагу приділяв курсовій підготовці фахівців педагогічної справи. Мова йде про курси спеціального педагогічного характеру: курси з підготовки психологів-дослідників, що обслуговували школи та дитячі притулки; курси з підготовки педологів та педагогів для дефективних дітей; курси з підготовки вихователів та педагогів глухонімих дітей; курси з підготовки персоналу для догляду за дефективними дітьми та ін. [2, с. 142].

Із 1908 р. у Психоневрологічному інституті почав працювати А. В. Володимирський, вивчаючи питання невропатології та рефлексології. Він поєднував викладацьку роботу з практикою. У жовтні 1911 р. при психоневрологічному інституті за ініціативою А. В. Володимирського, Л. Г. Оршанського та професора А. Ф. Лазурського було засновано допоміжну школу для дітей із зниженою успішністю, нервових та слаборозвинених. При школі планувалося проведення курсів для підготовки вчителів допоміжної школи за такими навчальними планами: „Анатомія та фізіологія нервової системи дитини у здоровому та хворому стані”, „Загальна психопатологія дитячого віку”, „Психоневрози дитячого віку та ідіотизм”, „Вчення про характери”, „Розумова працездатність у нервових та відсталих дітей”, „Дитячий суд”, „Колонії для малолітніх”, „Організація допоміжних шкіл на Заході”, „Розлади мовлення”. Термін навчання на курсах розраховувався на шість тижнів [3, с. 174-175].

Із 1916 р. на базі Одеської науково-практичної лабораторії систематично проводилися лекції з питань педології для слухачів різних фребелівських курсів, епізодичні курси для лікарів та педагогів народних шкіл, а також, для груп осіб, що бажали присвятити себе педології. Згодом лабораторія перетворилася у педологічний інститут. Багатий досвід науково-практичної, дослідницької та навчальної роботи, накопичений за роки існування лабораторії, був використаний у післяжовтневий період при підготовці вчителів-дефектологів та лікарів, що працювали з дефективними дітьми [13, с. 131-147].

Однак, незважаючи на все вищезгадане, проблема з професійним рівнем дефектологічних кадрів продовжувала стояти гостро. Прикладом може слугувати передмова до нового букваря для сліпих, складеного М. Г. Перовим (1910 р.), „нерідко до шкіл сліпих приходять працювати особи, які лише щойно закінчили школу, зовсім не мають педагогічного досвіду та загальної педагогічної підготовки, не кажучи вже про спеціальну підготовку. Згодом вони набувають досвіду, спеціальні та наукові знання, але спочатку зовсім не знають, як вести навчальний процес” [14, с. 26].

На рубежі XIX – XX ст. зростала мережа закладів для дітей з особливими потребами (сліпих, глухонімих, розумово відсталих), що вимагало значної кількості педагогічних кадрів, які могли доглядати, виховувати, навчати цю категорію дітей. Оскільки подібні заклади комплектувалися вчителями переважно із загальнопедагогічною освітою, потрібні були освітянські заклади, які б підвищували їхній професійний рівень, готували їх до ефективної роботи в спеціальних школах. Авангардом у цій справі були приватні науково-дослідні заклади: кабінети, лабораторії, інститути педологічного спрямування. Крім проведення психолого-педагогічних експериментів, вони займалися підвищенням кваліфікації, перепідготовкою вчителів, лікарів, що працювали у спеціальних школах, чим суттєво вдосконалювали післядипломну педагогічну освіту дефектологічних кадрів.

Список використаних джерел

1. Бехтерев В. М. О деятельности Психо-Неврологического Института как высшего педагогического учреждения и его роли в педагогическом строительстве / В. М. Бехтерев // Вопросы изучения и воспитания личности. – 1921. – №3 – С. 135-146.
2. Бондарь В. И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917–1990 гг.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Бондарь Виталий Иванович. – К., 1992. – 319 с.
3. Вспомогательная школа при Психо-Неврологическом Институте для детей с пониженной успешностью, нервных и слаборазвитых // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии / под ред. В. М. Бехтерева. – 1912. – Вып. 5,6. – Т. 9. – С. 173-175.
4. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія / уклад. : О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
5. Календарь для учителей на 1915/1916 учебный год. Ч.2 / Упр. нач. школ. – К., 1915. – 80 с.
6. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
7. Михайлова М. В. Экспериментальная педагогика в России / М. В. Михайлова // Советская педагогика. – 1985. – № 1.
8. Отчет о деятельности Харьковского Отделения попечительства Государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых, училища глухонемых в Харькове и Ремесленной школы глухонемых подростков в с. Кочетки, состоящих в ведении отделения за 1908 г. – Х. : Тип. ж-ла «Мирный труд», 1909. – 24 с.
9. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX века / под. ред. Э. Д. Днепров, С. Ф. Егорова, Ф. Г. Паначина, Б. К. Тибиева. – М. : Педагогика, 1991. – 344 с.
10. Протокол заседания Совета Психо-Неврологического Института 20-го декабря 1907 г. // Вестник психологии, криминальной антропологии и гипноза / под. ред. В. М. Бехтерева. – 1911. – Вып. 2-й. – Т. VIII. – С. 28–33.
11. Разные известия и сообщения // Журнал Министерства народного просвещения. – 1915. – № 3–4.
12. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 67 с.
13. Тарасевич Н. Н. Педологические институты, как самостоятельные научные центры / Н. Н. Тарасевич // Путь просвещения. – 1923. – №4.
14. Хрестоматія по історії тифлопедагогіки / сост.: В. А. Феоктистова. – М. : Просвещение, 1987. – 191 с.
15. Шевченко О. Е. Становлення системи підготовки дефектологічних кадрів в Україні / О. Е. Шевченко. – К. : Актуальна освіта, 2009. – 181 с.
16. Энциклопедия. Т.10. Народное образование в России / сост.: И. П. Белоконский и др. – СПб., 1912. – 351 с.
17. Ярмаченко М. Д. Історія сурдопедагогіки / М. Д. Ярмаченко. – К. : Вища шк., 1975. – 423 с.
18. Ярмаченко М. Д. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси (XIX – початок XX ст.) / М. Д. Ярмаченко. – К. : Рад. шк., 1991. – 382 с.

The article deals with the peculiarities of establishing of the system of postgraduate education of defectology staff at the stage of forming of defectology as a science. The author shows the influence of mass school reforms. On the development of special school and the contribution of private scientific research medical pedagogical establishments to postgraduate education of defectology staff.

Key words: *pedology, psychoneurological institute, children with defects of development postgraduate education, defectology staff.*